

Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 15

HELAL KAZANÇ

Editörler

Hasan MEYDAN
Behram HASANOV
Murat AKIN

Zonguldak 2016

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Bülent Ecevit Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri Bülent Ecevit Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğler yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright 2016 by Bülent Ecevit University. All rights reserved.
No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronical, optical, mechanical or other means without the written permission of Bülent Ecevit University.

ISBN: 978-605-84301-6-7

1. Baskı, 1000 adet, Ekim 2016

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic., Ankara
Tel: (312) 222 44 06 • Faks: (312) 222 44 07
www.bulustasarim.com.tr
Sertifika No.: 18408

YAŞAMI ANLAMLANDIRMA VE İNSANIN YÜKÜMLÜLÜĞÜ EKSENİNDE HELAL VE HARAMI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Yrd. Doç. Dr. Anar GAFAROV

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

Günümüzde hayatın pek çok alanında gittikçe artan bir değer yozlaşması ile karşı karşıyayız. İnsan nefisini muhatap alan yaşam tarzının, nefsanî hazlara yatırımların, ifrat tüketimin, kısacası helal-haram çizgisine riayetle büyük sarsıntıların sonucu olarak dünyamız yoksulluk, fakirlik, adaletsizlik, sorumsuzluk, sermayede ve eğitimde tekelleşme, vb. bir takım sorunların bulunduğu bir gezegen haline gelmiştir. Popüler kültürün hayatımıza getirdiği yeni unsurlar ne yazık ki insanda uyandırıcı etkisi yaparak onu duyarsızlaştırmayı başarmıştır. Modernleşmenin bir yandan bilimsel ve teknolojik evrimle birey ve toplumların hayatını kolaylaştırarak gelişmesini sağlarken, diğer yandan da insan nefisini etkisi altına alarak onun iç dünyasındaki denge ve huzuru bozduğunu söyleyebiliriz. Binaenaleyh bu süreç, bir yandan düşüncedeki gelişimin ve medeniyetin yeni bir basamağı, diğer yandansa nefsin ifrat düzeydeki arzu ve isteklerini harekete geçiren bir yaşam tarzıdır. Nefsanî hazlara yatırımın daha da arttığı bu dönemde insanların bir insan olarak yaratılış gayelerini ve evrendeki sorumluluk ve yükümlülüklerini sanki zamanla unuttukları gözlemlenmektedir. Helal ve haram ölçüsündeki dikkatsizlik ve bunun sonucunda ortaya çıkan değer aşınmasının sadece kazanç ve rızıkla sınırlı kalmayıp, aile içi ilişkiler, toplumsal ahlak, iş ahlakı, görev bilinci, yönetim ve eğitim-öğretim gibi insan hayatının neredeyse tüm boyutlarına kanser hastalığı gibi yayıldığını görebiliriz.

Bu anlamda helal ve haram kavramlarının insanın tüm görev ve sorumluluklarını kuşatacak kadar geniş bir anlam içerigine sahip

olduğu belirtilmelidir. Buradaki temel ilke ise adaletten veya ölçüden sapmamaktır. Bugünün insanı, hayatın pek çok alanında ölçüyü daha fazla kaçırmış bulunmaktadır. Oysaki insanoğlunun yaşamında ve hayatında istikrar sağlaması hırs ile kanaat arasında dengeyi kurabilmesi ile mümkündür. İnsanın fitratını incelediğimizde onun, kendisini içki, kumar, makam ve mevki sevgisi, vb. haram davranış ve eğlencelere kaptırabileceği gibi hayatını sorgulayarak doğruyu da bulabilecek yetenekte yaratılmış olduğunu görürüz. Önemli olan insanoğlunun yanlış bile olsa yaşadıklarını yaşamın bütünü ve varoluş sebebi açısından doğru okumasıdır. Zira insan, hayatı ve yaşadıklarını evrendeki yeri ve sahip olduğu yükümlülükler üzerinden doğru okumaya çalışırsa, bu durum, kendisinin gaflet kavanozundan çıkmasına yardımcı olabilir. İnsan yaşamın anlamına ilişkin yeteri kadar bilinçlenmediği ve bütün davranışlarının temelini oluşturan psikolojik yapısındaki dengeyi sağlayamadığı zaman, kendi istek ve arzularında diğer insanların haklarını ve adalet kıstasını gözetemeyecektir. Bunun sonucunda ise o, yaşam için araç konumunda olan maddi şeylerin kölesine çevrilecektir. İşte bu durum Kur'an'ın ifadesi ile söylersek, hevâsını ilah edinenlerin düşeceği durumdur.¹ Böyle bir durumda kişi, kendisinin bir takım maddi şeylere sahip olduğunu zannedebilir. Oysaki aslında maddi şeyler ona sahip olmuştur. Nitekim günümüzde de dünyevî şeyler uğruna onları araç olmaktan çıkarıp hedef haline getiren ve kendisini bunlar uğruna aşırı derecede tüketen insan örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Böyle bir yaşam felsefesi bireyin maddi-manevi gücünü insanlığın gerçek misyonu dışında harcamaktan başka bir şey değildir. Oysa insanoğlunun bu dünyada kazandıklarıyla beraber arkasında neleri bırakacağını da düşünmesi gerekmektedir. Bu manada o, maddi ve manevi kazanımlarını değerlendirmeli, hayatının tüm boyutlarında kendisini varlık gayesinden uzaklaştıracak muhtemel riskleri analiz etmeli ve sonunda ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu kabullenerek kendini her gün muhasebe etmelidir. Ayrıca kişinin nihayetinde yaratıcı tarafından sorguya çekileceğine ilişkin korkusuna karşı kuvvetli bir ümit kaynağı bulması da gerekir ki bu bağlamda helal ve haram çizgisine riayet ederek dünyevî nimetlerden bu eksende faydalanmak ve tüm insani ilişkilerini bu çizgiye göre düzenlemek güçlü bir ümit kaynağı olabilir. Nitekim bizler bu dünyada misafir gibiyiz. Misafir olarak bulunduğumuz bu dünyayı kendi mülkümüz

1 Furkan, 25/43.

gibi zannederek oradaki nimetleri açgözlü davranarak tüketemeyiz. Zira bu durum, dünyada bulunma ve yaratılış gayemizi bizlere tamamen unutturabilir. Fakat içinde misafir olarak bulunduğumuz bu dünyanın bir sahibinin olduğunu hatırlayacak olursak, o nimetlerle mülkün geçek sahibinin bizlere iletmek istediği bir mesajın olduğunu muhakkak anlarız.

İnsanoğlunun yetenekleri, farkındalık ve eğitim-öğretim sayesinde gelişerek kendini bulunduğu noktadan daha ileriye taşıyabilir. Önemli olan kişinin hedefine doğru yol alırken nerede bulunduğunu tespit etmesidir. Bu tespit, insanoğlunu hedefe giderken hataya düşmekten engelleyebilir. Yaşam haritasını açıp, bulunduğu yeri tespit edemeyen insan hedefine ulaşamaz. Ayrıca, kişinin kendisini hedefine götürecek işaretleri de haritada tespit edip bilmesi gerekmektedir. Bu işaretlerde kastımız insanoğlunun sahip olduğu değerlerdir. İşte insanoğlunun yaşam haritasını, bu haritada bulunduğu noktayı ve bulunmuş olduğu noktadan kendisini yaratılış gayesini gerçekleştirmeye götürecek işaretleri tespit edebilmesi için yaşamı bir bütün olarak anlamlandırması gerekmektedir. Yalnız bu yolla o, Yaraticısının kendisine helal ve haram bağlamında belirtmiş olduğu ilkelerin insan hayatı için ifade ettiği derin manayı idrak etmiş olur. Ayrıca insan, söz konusu ilkelere riayeti yine böyle bir farkındalıkla içselleştirerek meleke haline getirebilir.

Yaşamın anlamını aramak insanın kendi varlığını ve Allah'ın ona ihsan ettiği aklını onurlandırmasıdır. Nitekim böyle bir arayış, Allah'ın Kur'an'da insan için farz kıldığı düşünme ve akletmeyi beraberinde getirir. Düşünmek anlam arayışı ekseninde dünyada yapılacak en anlamlı uğraş olup, aklın gerektirdiği bir yükümlülüktür. Allah'ın insana yüklediği aklın onun doğasına uygun bir taakkul, tefekkür, tedebbür ve nazar gibi sorumlulukları beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Dinin bireysel ve toplumsal yaşama ilişkin pek çok norm ve ilkeler sunmuş olmasının yanı sıra insanları karar vermede özgür bırakmış olduğu alanların mevcudiyeti insan hayatında düşünmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu anlamda Kur'an'da zaman zaman "hiç düşünmezler mi?", "hiç akletmezler mi?" "hakikatin ancak âlim ve temiz akıl sahibi kimseler tarafından bilinebileceği"² "hikmeti ancak akıl erdirip bilgi sahibi olanların anlayabilecekleri"³, "Siz hiç düşünmez

2 Ra'd, 13/19.

3 Ankebut, 29/43.

misiniz?”⁴ şeklinde geçen âyetler oldukça manidardır. Dolayısıyla insan, düşünmekle sorumludur ve sorumlu olduğu şeylerin en önemlisi düşündürmektir. Zira o, diğer sorumluluklarının farkına da bilhassa düşünerek varır. Bu yükümlülük sayesinde insanoğlu yaratılış gayesine ve evrendeki konumuna uygun tavırlar sergiler. Bu yükümlülüğün gereğini yerine getirmeyen, varlığını sadece maddi âlemden zannedip salt maddi yetkinliğe kavuşmak için yaşayan kimse, hayatın anlamına ve gayesine ilişkin bilinçten yoksun olarak kendisini maddi zevkler ekseninde kodlayacaktır. Böyle bir yaşam felsefesinden doğacak sonuç ise kişiyi farkındalıklarını törpüleyecek gaflet durumuna götürecektir. Oysa üzerinde yaşadığımız gezegenle barışık olmak diğer canlılar gibi insanın da doğanın ve hayatın temel ilke ve kanunlarını merkeze alarak yaşamıyla gerçekleşecektir. Zira insanoğlu hayatı, evreni ve varlıklara ilişkin kural ve yasaları akletmek suretiyle bir ahlak bilincine sahip olur.⁵ Onun düşünce faaliyeti sonucunda ulaştığı bilgiler bir sonraki kâdemede ahlaki sorumlulukları doğuracak ve yaşamın temel espirisi olan ahlaki duyarlılığa neden olacaktır. Bilhassa bu duyarlılık sayesinde sahip olduğumuz bilgiler bir erdeme dönüşerek hayat için bir anlam ifade eder.

İlahi buyruklarla onların hayata uygulanması arasında bazen büyük mesafeler olabilir. Çünkü dinin özellikle üzerinde durduğu ahlaki problemler bir plan ve programlama işi değildir. Bu anlamda aklın ve düşünmenin bu mesafenin kapatılması adına Allah'ın insanlığa bir lütfu olduğu söylenilmelidir. Hayatın dinamik ve değişken yönüyle ancak akletmekle başedilebilir.⁶ Dolayısıyla düşünme hayatın her sayfasının vazgeçilmez unsurudur. Çünkü hayat düşünce süzgecinden geçirilerek elde edilen sonuçlar doğrultusunda yaşandığı zaman bir anlam ve değer kazanır. İslam'ın ve pek çok İslam âlimlerinin erdemli yaşamdan kastetmiş olduğu da budur zaten.⁷ Şöyle ki sınırsız olan insan

4 En'am 6/50.

5 Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 70, 153.

6 Hasan Meydan “Dinin Öngördüğü Ahlakî Yaşamada Ahlakî Tefekkür ya da Hikmet Arayışının Önemi: Külli Kaidelerin Ayaklarını Yere Bastırmak”, *AkÂdemide Felsefe, Hikmet ve Din*, ed.: Bayram Ali Çetinkaya, (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014), s. 307-312.

7 Fârâbî, *Tahsîlû's-saâde*, nşr. Cafer Âliyâsin, Beyrut: 1983, s. 74-75; a.mlf., *Fusûlû'l-medeni*, nşr. D.M. Dunlop, Cambridge: (1961), Hanifi Özcan (çev.), İzmir: İstiklâl Matbaası, 1987, s. 133; Taylan, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*, İstanbul: Ensar Yay., 1991, s. 68.

isteklerinin insana zarar verecek düzeye gelmemesi kişinin kendisini, yaratıcısını ve ilahi yasaları idrak etmesiyle doğrudan orantılıdır. Böyle bir farkındalığın dindeki adı takvadır. Nitekim “takva” kişinin kendisinin, yaratıcısının ve diğer varlıkların bilincinde olması⁸ ve bu farkındalığa uygun yaşamasını ifade etmektedir.⁹ Böyle bir farkındalığın gereği olarak günlük hayatta sadece “olanı” değil “olması gereken”i de düşünür insan. Takva sahibi olmak daima uyanık ve duyarlı olmaktır.¹⁰ İnsan yalnız böyle bir farkındalık ve duyarlılıkla kendi röntgenini çekerek varlığını şekillendirebilir. İdeal bir ahlâkî sisteme ilişkin beklentilerden doğan bu anlam arayışı, insanın kendisini varlıklar arasında ayrıcalıklı kılan en önemli özelliğidir. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de geçen “sizin en şerefliiniz en takvalı olanınızdır.”¹¹ şeklindeki ayetin de böylece mantığı anlaşılmış olmalı. Kişiyi yaşamaya değer hayat arayışına sevk eden bir çaba, onun zihninde “Yaşamaya değer hayat ne tür bir hayattır?”, “Yaşamın gayesi nedir?”, “Hayatın insan için ifade ettiği anlam nedir?” gibi bir dizi soruyu gündeme getirecektir. Ayrıca böyle bir arayış “iyi”den ayrı düşünülemediği için bu kez “iyi nedir ve ona nasıl ulaşılır?” sorusunu da beraberinde getirecektir. Çünkü “iyi”, olması gerekenin nihai kaynağıdır.

Bütün davranışlarımızın iradi bir yönelimi içermesinin yanı sıra aynı zamanda iyinin mahiyetine ilişkin bilgiyi de içerdiği dikkate alınacak olursa, bu anlamda Kur’an ve Sünnet’in doğrunun bilgisini elde etme yolunda insanoğlunun temel başvuru kaynağı olması gerektiği söylenilmelidir. Şöyle ki yüce Yaratıcı insanoğluna aklı vermekle kalmamış, ayrıca aklın doğruyu bulması için ona Kitapları ve Peygamberleri aracılığıyla pek çok ilkeleri de göndermiştir. Bu anlamda İslam’ın, pratik alanda seçim karşında kalan insanoğluna pek çok seçenek arasında muhakeme yürüterek doğru karar vermesini ve ahlâk bilincinin gelişimini sağlayan değerler ve ilkeler evreni olduğu söylenilmelidir. Allah’ın yeryüzünün halifesi kıldığı insanoğluna rahmetinin sonucu olan söz konusu ilkeler, insanın doğruyu bulmasında bir dayanak noktası olup aklın nuru mesabesindedir.

8 Muhammed Esed, *The Message of The Qur’an* (Kur’an Mesajı), Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk (çev.) İstanbul, İşaret Yay., 1999, c. 1, s. 4.

9 Daud Rahbar, *God of Justice*, Leiden, Brill: 1960, s. 66.

10 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, Alparslan Açıkgenç (çev.), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1999, s. 42.

11 Hucurat, 49/13.

Bu bağlamda ünlü İslam âlimi Gazzalî'nin insan aklını göze, dini ise nura/ışığa benzetmesi oldukça manidardır. Binaenaleyh mutlak bilgi, kudret ve iyiliğin yegâne kaynağı ve referansı olan Allah'ın göndermiş olduğu vahiy, insanlar için değer (olması gerekenin) ölçüsüdür. Zihnin gerek hayatı anlamlandırırken, gerekse doğru yaşamın erdem ve ilkelerini bulmaya çalışırken delalete düşmemesi için vahye dayalı ilkeler ve erdemlerden beslenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla dinî ilke ve erdemlere dayalı bilgiler kâmil insan veya Allah'ın yeryüzündeki halifesi olma yolunda büyük önemi haizdir.¹² Zira ilâhî yasa ve ilkeler insanı iyiye ve mutluluğa götürecek kabilden erdemleri buyurur ve bununla insanı kötülük ve reziletlerden alıkoymaya çalışır. İnsanoglunun boğazında tıkanıp kalan lokmayı yutabilmesi için suya ihtiyacı olduğu gibi dini emir ve nehiyler de bireysel ve sosyal kurtuluş için âdeta bir su mesabesindedir.¹³

İlahî emir ve nehiylere muhatap olmamızdaki hikmet, nefsimizin bayağı ve aşırı istekleriyle baş başa kalma riski taşıyan bizlerin fitratımızdaki iç çatışmayı ortadan kaldırmaktır. Nitekim İslam âlimlerinin de belirttiği gibi semavî nitelikli ruhumuz arzî (yerle ilgili/ toprakla ilgili) nitelikli bedenimizde tutsaktır. Bu anlayışa göre maddesi yeryüzü/toprak olan beden, şehvetlerle bulanıklaşarak süflî âlemi özler. Bu nedenle beden, ulvî âleme ait olan aklın doğrunun ve hakikatin bilgisine ulaşmasını zaman zaman engelleyebilmektedir.¹⁴ Binaenaleyh beşerî aklın doğrunun bilgisine ulaşması ve onu idrak etmesi, onun bedenî kuvvelerden sıyrılması nispetiyle doğru orantılıdır. İşte bu manada ilahi emir ve yasaklar, insanın nefsanî âfetlerden selamete ermesini sağlayacak şeyleri tercih etmesi, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt etmesi yönünde ölçüleri takdir edici ve ortayı belirleyici olarak görülebilir.¹⁵ Söz konusu emir ve yasaklar iyiye ve mutluluğa götürecek erdemleri buyurur, kötülük ve reziletlerden alıkoyar. Bu hususun özeti olarak bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “İnsanların

12 Bkz. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s.71.

13 İslam filozoflarından İbn Miskeveyh'in bu örnek bağlamındaki görüşlerinin geniş açıklaması için bkz. Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, (İstanbul: Bileşik Yay., 2000), s. 146-147.

14 Tûsî, *en-Nufûsü'l-Ardiyye*, (Telhîsu'l-Muhassal içinde), Beyrut: 1405/1985, s. 500; a.mlf., *Risâletü'n-Nâsirîyye* (Telhîsu'l-Muhassal içinde), s. 501; a.mlf., *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 86.

15 Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 66, 143-144.

adaleti yerine getirmeleri için Kitabı ve mîzânı indirdik.”¹⁶ Binaenaleyh büyük İslam âlimlerinin Allah’ın emir ve yasaklarına uyma ve rızasını gözetmeyi ahlâkî tercihlerimizin başlıca kıstası olarak görmeleri oldukça isabetlidir.¹⁷ Dolayısıyla, akıl, doğruya ve hakikate ilişkin önermeleri muhakeme ile üretirken temel yeti, İlâhî emir ve yasaklar ise aklın dikkate alması gereken temel ilkelerdir.¹⁸ Zira Allah’ın emir ve yasaklar, helal ve haramlar şeklindeki ilkeleri insanoğluna yaşam ile ölüm arasında yolculukta dengeyi sağlayabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu ilkeler insana onur ve haysiyetine dayalı ahlakî bir hayat öngörmektedir. Nitekim din ile ahlak arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. İyi ve iyilik tüm dinlerin temel öğelerinden olan kutsal metinlerin ortak mesajlarındandır. Din ahlakî değerlerin uygulanması açısından teşvikedici bir fonksiyona sahiptir. Hayatın nihai anlamını Aşkın (transcendent) kavramı üzerine bina ederek açıklayan din, insanlara hayatlarını ve sosyal ilişkilerini söz konusu nihai anlamı merkeze alarak sürdürmelerini, yani ihsan merkezli bir yaşamı tavsiye etmektedir.¹⁹

Allah’ın vahyindeki temel hedef insanı salih amele yöneltmektir. Böyle bir hayatın temel dinamiği ise ilahi sevgi ve ahirete imandır. Ahirete iman ile Allah’ın insanlığa sunduğu değerler sistemi arasında ilişki vardır. Bu ilişki ahiretin davranışlarımızı değerler sistemine göre gerçekleştirme hususunda bir öz denetim aracı olmasına dayanır. Çünkü dinimize göre bizler, sorumluluğumuzun gereği olarak ahirette yaptıklarımızdan hesap vereceğiz. Dolayısıyla ahiret bilinci, insana yaptığı iyiliklere karşılık mükafat, kötülöklere karşılık da ceza olacağı²⁰ duygusunu kazandırarak günlük davranışlarını ilahi rıza ekseninde mükâşefe ve muhasebe etmeye sevk edecektir. Bu duygu da kişinin takvalı olmasına,²¹ kendini denetlemesine vesile olacaktır.

16 Hadid, 57/25. Bu konudaki farklı açıklamalar için bkz. Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâi*, İstanbul: İz Yay., 2005, s. 298.

17 İbn Miskeveyh, *Tehzîbu’l-Ahlâk ve Tathîrû’l-a’râk*, (nşr. İbnü’l-Hatîb), (y.y.): Matbaatü’l-asriyye, 1398/1978, s. 128. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 90-91, 115-116, 135-136.

18 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Anar Gafarov, *Nasîrüddîn Tûsî’nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: İSAM Yay., 2011, s. 197.

19 Leonard, Swidler, *The Study of Religion In An Age of Global Dialogue*, Philadelphia: Temple University Press, 2000, s. 2-8.

20 Yunus, 10/26-30; İsrâ, 17/13-15.

21 Âl-i İmran, 3/131.

Unutmayalım ki, müşriklerin başlıca özelliği, davranışlarını hiçbir öz denetime tabi tutmaksızın hoyratça sergilemeleri idi. Böyle bir insan tipini dizginlemenin ve onu iyi eylemler yapmaya sevk etmenin ilk adımı da ona ahireti hatılatarak yaptıklarından sorumlu tutulacağını vurgulamak olsa gerekir.

Dünya hayatının kendisi için bir sınav olduğunu bilen insan yeryüzündeki sorumluluğunu doğru algılar. Bu yükümlülük duygusuyla dünya hayatında yapıp ettiği hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağı bilinci ile hareket eder. Dünya onun için geçici bir oyalanma yeri değil, sonusuz ahiret hayatı için bir hazırlıktır. Bu durumda hayat insan için Allah'ın rızasını ve cennetini kazandıracak bir fırsata dönüşmüş olmaktadır. İşte bu, hayatın anlam ve amacını keşfetmek demektir. Dünya hayatının anlam ve amacını keşfeden insan, hayatın zorluklarına sabreder, harama girmeyip helalden yana tercihini kullanır. Çünkü o, karşılaştığı zorlukları geçici hayat sınavının bir parçası olarak görür ve haksızlıklar karşısında umutsuzluğa kapılmaz. Dolayısıyla ahiret inancı helal-haram çizgisine riayet edilmesinin ve erdemli yaşamın oluşmasının temel yapı taşlarındandır. Çünkü helal-haram çizgisini gözeterek segilenen her erdemli davranış Allah katında hak ettiği karşılığı bulacaktır.²² Bu idealin gereği olarak insan, dürüst ve adaletli olmaya çalışmalı, Allah'ın helal ve haram çizgisini gözetmelidir. Nitekim Allah, ölümü ve hayatı hangimizin daha güzel davranışlarda bulunacağımızı imtihan etmek için yarattığını²³ söylemektedir. İnsan böyle bir farkındalık sayesinde kendisi için en iyisini onu yaratan gücün bildiğine kesin hüküm getirerek, Yaratıcı'sının koyduğu yasaları varlığı ve yaşamı açısından anlamlandırarak uygulayabilir.

Toplumsal bir varlık olan insanın yaşamını düzenleyen ilk kurallar tabu çerçevesinde oluşmuştur. Bir yasaklamalar sistemi olan tabu içeriği itibarıyla iki kısımda tasnif edilmiştir. Bunlardan biri, insanı faydalı nesneleri korumaya yönelik kuralları içeren olumlu tabu, diğeri ise insanı zararlı olan şeylerden uzak tutmaya yarayan kuralları ihtiva eden olumsuz tabudur. İşte ilahi dinlerdeki helal ve haramlar iptidai kültürlerde yapılan bu basit ayrımın karşılığını oluşturmaktadır.²⁴ Nitekim riayet edilmesi gerekli yasalar sistemi bütün dinlerde vardır.

²² Zilzal, 99/7-8.

²³ Mülk, 67/2.

²⁴ Kürşat Demirci, "Helal" maddesi, *DİA*, c. 17, s. 174.

Farklı doğa, karakter ve düşüncelere sahip olan insanların ve onların meydana getirdiği toplumların temel ölçüleri İlahi irade tarafından belirlenmiş meşru bir hayat dairesi içerisinde yaşayabilmeleri için Allah çeşitli dönemlerde peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. Bu durum, insanların başıboş bırakılmadıklarının ve yaptıkları davranışlara ilahi irade tarafından müdahale olunduğunun temel göstergesidir. İşte makale boyunca sözünü ettiğimiz helal ve haram söz konusu ilahî müdahaleye işaret eden temel kavramlardandır.

İslam'a göre iman tek başına değer ifade etmeyip, salih amel ile bir anlam ifade eder.²⁵ Nitekim Kur'an'da bir çok âyette iman kelimesinin hemen ardından salih amel ifadesi zikrolunmaktadır.²⁶ Kur'an'da imanın salih amel ile bir değer ifade ettiğinin bir başka örneği de müminlerin niteliklerinin sayıldığı ayetlerdir: “Namazlarında saygılı olan, boş işlerden yüz çeviren, zekatı veren, iffetlerini koruyan, emanetlerine ve antlarına riayet eden, namazlarını koruyan müminler sürekli mutluluğu elde etmişlerdir.”²⁷

İnsanı maddî ve manevî açıdan mutlu kılmayı dünya ve ahiretini mamur etmeyi ve dünyayı yaşanabilir bir hale getirmeyi hedefleyen İslam, bunun için helal ve haram çerçevesinde gerekli sınırları çizmiştir. İnsanı helal ekseninde yaşamaya davet eden dinimiz, böyle bir davetin onun yaratılış gayesine uygun olacağını belirtmiştir. İslam, insana çileciliği hayat felsefesi haline getirerek temel ihtiyaçlarını bile ihmal etmeyi önermemektedir. Böyle bir yaşam tarzı bazı kimseler ve dini gruplar tarafından tercih edilmiş olsa dahi, dinimiz açısından bu, herkes için genel bir kural olamaz. Bu bağlamda “Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin sen, kendine haram ediyorsun?”²⁸ âyeti oldukça manidardır. İslam'a göre insan için evrenin imkânlarından yararlanmak esastır ve nimetler insan içindir. Binaenaleyh İslam fakihleri bazı ayetlere dayanarak “Eşyada asıl olan mübahlıktır.” hükmünü ileri sürmüşler.²⁹ Fakat nimetlerden istifade, bir takım şartları da beraberinde

25 Muhammed Abid Câbirî, El-Aklu'l-Ahlâkî el-Arabî, Beyrut: Mekezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2001, s. 593.

26 İman edip salih amellerde bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!...Bakara, 2/278; ayrıca bkz. Ankebut, 29/2.

27 Müminun, 23/1-11. Benzer ayetler için bkz. Enfal, 8/2-4, 74; Nur, 24/62.

28 Tahrim, 66/1.

29 Bkz. Abdullah Kahraman, “İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, 2012, s. 46.

getirmiştir. Bu şartlarsa helal ve haram ekseninde belirlenmiştir. Bazen de helallerin yanlış kullanılması veya helal dairesindeki kurallara aykırı olarak kullanılması haramı doğurmuştur. Helal sınırın bittiği yerde haram âleminin sınırları başlar. Bunlara hudûdullah da (ilahî haklar) da diyebiliriz.³⁰ Bir fiilin veya davranışın haram kılınmasının altında yatan temel sebepse, o fiil veya davranışın can, akıl, din, ırz ve malı koruma şeklindeki temel esasa aykırı ve zarar verici özellik taşımasıdır. Binaenaleyh Allah'ın hüküm ve ilkelerindeki temel hedefinin insanoğlunun yaşam evrenini daraltmak değil, bu evrende daha huzurlu ve ferah içinde yaşama zihniyetini gerçekleştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla İlahi irade insanlığı haramların meydana getirdiği zararlı sonuçlardan, hayatı çekilmez hale getirecek darlık ve huzursuzluktan korumak istemiştir. Haramlar, insan için çizilmiş güvenlik ve tedbir sınırlarıdır. Dinimizde helal alan daima haram alandan geniş bırakılmış ve bu alanın insanların sağlıklı ve mutlu yaşaması için yeterli olduğu belirtilmiştir. Bunun için yasaklanan hemen her şeyin bir alternatifi helal kılınarak insanların darlığa düşmeleri önlenmiştir. Mesela faizli alış-veriş haram kılınırken pek çok helal kazanç yolu helal ve mubah kılınmıştır.³¹

İslâm dini, hayatın tamamını ibadet kapsamında değerlendirir. Bu sebepten, bir Müslüman için helal haram konusu, hayatın her safhasında daima dikkate alınması gereken bir ölçü olmalıdır. Bireyin hayatı boyunca tüm fiil, davranış ve tercihleri ile ibadetin kabul derecesi arasında doğrudan bir ilgi vardır. İbadetin, ibadet vasfını kazanabilmesi için işlenen tüm fiil ve davranışlarımızın ve onları meydana getiren diğer unsurların helal çizgisinde ortaya konulması gerekmektedir. Bu duyarlılığı sağlamak için şüphesiz pek çok yol ve metot izlenebilir. Ancak bu manada belki de en önemli husus “sorumluluk bilincidir.” Zira böyle bir bilinç, insanoğlunun her daim fiil ve davranışlarından dolayı mutlaka hesaba tabi tutulacağı farkındalığı içinde yaşamasına vesile olacaktır.

³⁰ Bkz. Abdullah Kahraman, “a.g.m”, s. 44.

³¹ Hud, 11/86.

Kaynakça

- Câbirî, Muhammed Abid, *El-Aklu'l-Ahlâkî el-Arabî*, Beyrut: Mekezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2001.
- Çağrıçı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: Bileşik Yay., 2000.
- Demirci Kürşat, "Helâl" maddesi, *DİA*, İstanbul: 1998, c. 17.
- Fârâbî, *Fusûlû'l-medenî*, nşr. D.M. Dunlop, Cambridge: (1961), Hanifi Özcan (çev.), İzmir: İstiklâl Matbaası, 1987.
- , *Tahsilü's-saâde*, nşr. Cafer Âliyâsin, Beyrut: 1983
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Alparslan Açıkgenç (çev.), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Gafarov, Anar, *Nasîrüddîn Tûsî'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: İSAM Yay., 2011
- İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk ve Tathîrû'l-a'râk*, (nşr. İbnü'l-Hatîb), (y.y.): Matbaatü'l-asriyye, 1398/1978.
- Kahraman, Abdullah, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, 2012, s. 46.
- Meydan, Hasan, "Dinin Öngördüğü Ahlâkî Yaşamada Ahlâkî Tefekkür ya da Hikmet Arayışının Önemi: Külli Kaidelerin Ayaklarını Yere Bastırmak", *Akademide Felsefe, Hikmet ve Din*, ed.: Bayram Ali Çetinkaya, (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014), s. 307-312.
- Muhammed Esed, *The Message of The Qur'an* (Kur'an Mesajı), Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk (çev.) İstanbul, İşaret Yay., 1999, c. 1.
- Oktay, Ayşe, Sıdika, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul: İz Yay., 2005.
- Rahbar, Daud, *God of Justice*, Leiden, Brill: 1960.
- Swidler, Leonard, *The Study of Religion In An Age of Global Dialogue*, Philadelphia: Temple University Press, 2000.
- Taylan, Necip, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*, İstanbul: Ensar Yay., 1991.
- Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, Tahran: 1369 h.
- , *en-Nufûsü'l-Ardiyye*, (*Telhîsu'l-Muhassal* içinde), Beyrut: 1405/1985, s. 500.
- , *Risâletü'n-Nasîriyye* (*Telhîsu'l-Muhassal* içinde), s. 501.